

DOI [https://doi.org/10.32405/2522-9931-2022-22\(51\)-28-46](https://doi.org/10.32405/2522-9931-2022-22(51)-28-46)

УДК 159.98 : 37.014.3

Бевз Галина Михайлівна,

докторка психологічних наук, професорка,
завідувачка лабораторії психології спілкування
Інституту соціальної та політичної психології НАПН України.
Київ, Україна.

 <https://orcid.org/0000-0003-2487-5429>
galina.bevz@gmail.com

ТРАНСДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД У ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ РЕФОРМИ ОСВІТИ ЯК СКЛАДНОГО ЯВИЩА

Анотація. Статтю присвячено розкриттю основ трансдисциплінарного підходу у вивченні складних соціальних запитів. Звернення науковців до трансдисциплінарності розглядається відповіддю на зростаючі соціальні виклики, що стосуються розширення меж науки та зростання кількості наукових дисциплін, процесів глобалізації суспільств та розбудови його інформаційного простору, постанови складних соціальних питань та потреби у розвитку складного мислення. На основі ідей започаткування трансдисциплінарного підходу у статті виділяються параметри наукового дослідження різними дисциплінами складних явищ, розкриваються особливості вивчення їхньої ієрархічної системи підпорядкування та взаємозв'язків а також створення контексту дослідження як єдиної інтерпретаційної системи з утриманням фокусу уваги на людині та її добробуті. У статті реформа освіти трактується складним соціальним явищем, прояснення процесів якого перебуває у площині трансдисциплінарності. Стверджується, що застосування трансдисциплінарного підходу для аналізу процесів реформи буде узгоджувати відповідність трактування отриманих результатів, знижувати ризики домінування одних та редукції інших сфер дисциплінарних знань, надавати можливість усвідомити очікувані результати реформи освіти «Нова українська школа» як інтегративні синергетичні ефекти взаємодії. Стверджується, що концепція трансдисциплінарності, народившись у науковому континуумі знань, має своє представлення і у побутовому житті через здоровий глузд та психологію повсякденності, що робить її ефективною методологічною базою вирішення прикладних дослідницьких завдань. Підкреслюється, що очікуваний інтегративний ефект трансдисциплінарного підходу

досягається засобом поєднання протилежностей у їх взаємодії у просторі, часі та змісті. Доводиться, що наявну варіативність трактування трансдисциплінарності слід теж розглядати за принципом доповнення, а не протиставлення.

Ключові слова: трансдисциплінарний підхід; реформа освіти; психологія змін; особистість; складне мислення; контекст.

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. В Україні в нинішньому, 2022 році, стартував другий етап освітньої реформи «Нова українська школа» (далі НУШ). Його впровадження припало на складний час повномасштабного вторгнення росії на територію України, що зумовило низку труднощів і в організації самого освітнього процесу, і в просуванні освітньої реформи. Більше того, як наріжні постали питання безпеки учасників освітнього процесу а також активізувався процес перегляду життєвих цінностей, що можна розцінювати відповіддю українців на агресію з боку росії. Розробники концепції освітньої реформи «Нова українська школа» не могли передбачити такі умови, в яких, наразі, реалізуються в Україні освітня реформа. Це активізує перегляд процесу реформи з позиції його відповідності людській природі буття та збереження гуманістичних засад. Звернення до сутнісних засад реформи зумовлюється ще і тим, що у стресових ситуаціях, як правило, відбувається повернення до старих звиклих форм функціонування, оскільки опанування нових вимагає додаткових зусиль, які, наразі, у ситуації воєнної небезпеки, є у дефіциті. Тож, посилення суттєвого розуміння процесу реформування має послугувати як утриманню її ціннісно-гуманістичного спрямування, так і енергозберігаючому ефекту. Активізація наукового пошуку щодо базових підстав реформування освіти, її людських вимірів та просоціальних перспектив є нагальним для сьогодення України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спершу слід зауважити, що поняття реформи загалом є досить науково-опанованим явищем у тому числі і щодо певної сфери її реалізації та концептуальних засад впровадження. У сфері освіти таким прикладом може послугувати концепція освітньої реформи «НУШ» [11]. Водночас проведений нами аналіз дослідницьких напрацювань щодо явища реформи показав, що наукове її осмислення все ще обмежується лише певною галузевою дисципліною і частково, або майже не стосується – дотичних до неї сфер. Можна стверджувати, що інтерес дослідників до процесу реформи (зокрема освітньої), все-ще є дисциплінарно-локалізованим і переважно стосується: 1) понятійного поля терміну «реформа» та уточнення

його місця у загальному континуумі явища «змін», 2) ролі, значенні та місці реформи у суспільних змінах – революційних, еволюційних та технологічно-сконструйованих як спрямованих на владні інтереси, 3) процесів співучасті влади та громади у її просуванні; 4) забезпеченні підтримки її покрокових етапів та реалізації через направлення необхідних для цього ресурсів (фінансових, інформаційних, технологічних, соціально-психологічних, кадрових, соціально-політичних тощо), створення відповідних технологій задля утримання її прицільної спрямованості та економічності. Вартує відмітити, що останній напрямок досить успішно був реалізований низкою наукових розробок соціально-психологічного забезпечення реформи «НУШ» у том числі через підготовлену співробітниками лабораторії психології спілкування Інституту соціальної та політичної психології у 2021 році наукову продукцію [2].

Наразі у наукових розробках сфери освіти вже здійснені певні кроки щодо систематизації спектру явища «змін» та визначення місця у його континуумі такої зміни як «реформа» [3]. Сутнісне значення явища «реформа» починає розглядатися науковцями як системний процес перетворень, що обумовлює запит на інтеграцію набутих наукових здобутків і застосування мульти (полі)- між- та кросдисциплінарних досліджень [1], [7], [19]. Натомість, широта предметного спектру, що утворюється при такому типі дослідницької стратегії, ускладнює процес інтеграції отриманих здобутків, породжує дублювання термінів, ініціює міждисциплінарний трансфер, створює домінування знань провідної дисципліни дослідження та редукацію дотичних [10], [20]. Останнє особливо стосується сфери психологічних знань. При вивченні прикладних аспектів соціально-економічних процесів змін, відмічається певна схематичне представлення психологічних знань, або їхня описова відокремленість. Можна сказати, що психологічна наука займає хоч і ключове місце у вивченні соціальних змін та процесів, однак її здобутки залишаються переважно додатком прикладного їх використання у домінуючій науковій дисципліні, як-то, економіці, політології, соціології тощо.

У цьому сенсі маємо звернутися до базових аспектів самого життя і наголосити, що центральною ланкою всіх процесів життєдіяльності людини та розбудови цивілізації світу завжди виступає людина, вбачаючи у реформі інструмент певних змін. Тож не дивно, що виникає потреба у створенні такого континууму знань, який надав би можливість «бачити» всю повному процесу соціальних змін, які зазнає, творить і переживає людина і що, без винятку, стосуються всіх сфер її життєвого простору: соціально-політичного, економічного, організаційного, технічного, інформаційно-технологічного а також як суспільного, так і приватного.

Охоплення такого обсягу знань у полі вирішення складних соціальних запитів постає для науковця надзадачею. Це вимагає високої наукової компетентності як у сфері загальнонаукових філософських знань, так і локально-сфокусованих щодо конкретних сфер життя людини. Саме останні і постають предметом дисциплінарних досліджень, обсяг яких надзвичайно збільшився і нині сягає понад 100 найменувань.

Американська дослідниця Дж. Клей одна із перших почала констатувати розширення меж науки та створення запиту на розвиток «складного мислення», як способу вирішення складних задач людського буття [24]. Це навело її на думку про трансдисциплінарність. Поширення трансдисциплінарного підходу також обґрунтовується концепцією «виробництва знання», де первинна її форма локалізується на знаннях окремих дисциплін (*дисциплінарний підхід*), друга – «подвійна спіраль» вказує на поєднання вищої ланки освіти з певною ланкою суспільства чи виробництва [25], а третя – «потрійна спіраль» [6], [24] стосується поєднання вищої ланки освіти з виробництвом/справою та урядом, як структурою управління країною. Четвертою, завершальною формою визнається «пентаспіраль», де інтегруються ключові інститути суспільного устрою, а саме: наука – освіта – справа/виробництво – влада – громадянське суспільство [23]. Ініціація трансдисциплінарного підходу відобразилася саме у цьому переході від моністичного пізнання світу в межах однієї наукової дисципліни (*дисциплінарний підхід*) через їхнє поєднання у створенні і поясненні існуючих зв'язків соціального розвитку (*мультиміждисциплінарних*) до розуміння їх дисциплінарної єдності засобом пошуку нового рівня абстрагування з розширеними можливостями до прогнозування.

Заклик науковців до базування своїх досліджень на трансдисциплінарності вперше був проголошений психологом Ж. Піаже (Piaget) [33] спільно з астрофізиком Е. Янча [22] та математиком Андре Ліхнерович [35]. Автор теорії когнітивного розвитку Жан Піаже стверджує, що в опануванні та передбаченні розвитку складного змінного світу інноваційну місію мають виконувати університети вищої освіти (Piaget, 1972) [33]. Саме вони мають стати інституцією потенціального вирішення складних інноваційних задач суспільства. А забезпечення цього процесу Жан Піаже вбачав у розвитку трансдисциплінарного підходу, як підґрунтя створення із розрізнених дисциплінарних сфер єдиної площини евристичного, аксіоматичного узгодження наукового мислення у вивченні предметного поля буття людини. Цікавим є той факт, що цей запит ініціювався у 1963 році поставленою урядом Франції задачею: щоб започаткована в країні реформи вищої школи набула ознак конкретності.

Сам же процес наукової легалізації трандисциплінарного підходу розпочався із створення Жаном Піаже ще в 1955 році в Женеві першої такої інституційної площини в прообразі Центру генетичної епістемології, роботу якого він трактував як трандисциплінарну. Далі була низка наукових заходів, зокрема, Перший науковий конгрес трандисциплінарності у 1994 році та ініційовані ЮНЕСКО світові зібрання: симпозиумом по трандисциплінарності у Парижі (травень 1998 року) та наступна жовтнева конференція з вищої освіти. Прийнята на конференції «Всесвітня декларація про вищу освіту для XXI століття: підходи і практичні засоби» закріпила ідею трандисциплінарності у навчальних програмах вищої освіти [34]. Наразі сучасний етап розвитку трандисциплінарності трактується як «функціональний синтез методологій» та створення на їхній основі нових дослідницьких концепцій, що підтримується започаткованими у країнах, що розвиваються, науковими школами [21].

Таким чином *трандисциплінарний* підхід визнається науковцями відповіддю на потреби вирішення соціально-складних процесів засобом формування складного мислення, провідну роль у формуванні якого мають зіграти «університети» [33]. Тож, в подальшому, трактування трандисциплінарного підходу дійсно набуло свого поширення саме у вказаній Ж. Піаже траєкторії – у вищій ланці освіти, як суспільного механізму формування інноваційних перспектив розвитку. Водночас *трандисциплінарний підхід* посів належне місце і у вирішенні складних завдань екології [17], економіки та маркетингу [5], [8], загалом щодо розвитку інформаційного суспільства [18], медицини тощо. Такий запит на трандисциплінарність у вирішенні складних питань буття людини відбувся саме завдяки визнанню за людиною і суспільством ролі об'єднуючого початку. Також слід відмітити зроблений вітчизною дослідницею М. Ростокою аналітичний огляд застосування трандисциплінарного підходу щодо інноваційного розвитку системи освіти України [16]. Результати проведеного аналітичного огляду підтвердили нагальність створення наукового підґрунтя для вирішення складних задач сьогодення і важливість підготовки до цієї ролі нового покоління засобом впровадження трандисциплінарного підходу у викладацьку практику. Водночас аналіз вченої не зафіксував належну увагу до трандисциплінарного підходу науковців психологічних дисциплін. Більше того, ми вже зауважували, що саме психологічні знання зазнають сплюснення та схематизації при їх науковому осмисленні й використанні у вирішенні складних соціальних питань. Таким чином, визнаючи освітню реформу складним соціальним явищем, видається доцільним окреслити концептуальні засади потенціалу

трансдисциплінарного підходу у його вивченні та умови ймовірних перетинів наукових дисциплін, зокрема щодо психологічного спектру знань.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета статті: визначити засадничі підстави трансдисциплінарного підходу як площини інтегрування знань різних наукових сфер та контексту вивчення психологічних аспектів реформування освіти.

Завдання: 1) опрацювати дослідження з використанням трансдисциплінарного підходу та визначити шляхи формування єдиної площини знань для вивчення складних соціальних явищ; 2) визначити місце психологічних знань у трансдисциплінарних дослідженнях процесу реформування.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Теоретичною базою поданого у статті дослідження послуговували концепція еволюційного розвитку, розуміння соціальних процесів з позиції теорії систем та принципи постнекласичної науки. Коло наукових розвідок окреслює теорія змін, де реформа виступає однією із її проявів.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Дослідження здійснювалося методом аналізу, синтезу і узагальнення наявних наукових здобутків щодо пізнання складних соціальних процесів (наразі реформи) засобом використання трансдисциплінарного підходу. Для збору матеріалів використовувалася дослідницька база «Google Академія», та інші пошукові системи інтернет-простору. Зібраний дослідницький матеріал стосувався наступних сфер знань: економіка, екологія, менеджмент, науки про освіту, політологія, соціологія, соціальна робота, психологія.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESULTS OF THE RESEARCH

Проведений аналіз дослідницьких напрацювань у сфері реформи освіти, як процесу змін, надав нам підґрунтя стверджувати, що трансдисциплінарність виступає принципом організації простору взаємодії різних дисциплін при вивченні певного суспільного явища, що функціонує на різних рівнях соціальної системи і сприймається цілісно та неподільно при багатолікості своїх проявів. Трансдисциплінарність надає можливість фіксувати атрибути та ознаки організаційної природи певного явища, як цілісного, розглядати варіативність його презентацій, як

системно-організованих, що складають загальну картину його інтенціональності в часі, просторі та змістовному наповненні [10]. Цей підхід надає можливість застосовувати знання різних дисциплін у проясненні зв'язків між елементами системи та вивчати їхні кумулятивні та синергетичні ефекти. Предметом уваги стає не окреме знання, а їхня єдність та внутрішня упорядкованість. У процесі дослідження формується певний інтерпретаційний простір, що охоплює всі важливі предметні сфери дослідження [17].

Щодо освітньої реформи, то аналіз показує, що її впровадження передбачає врахування різних складових, як-то: економічну, педагогічну, соціально-політичну, громадську, державну (управління та менеджмент), правову та організаційну, що вивчаються різними дисциплінарними напрямками знань. Водночас процес реформування розгортається на різних рівнях соціальних систем (громади, країни, світу), взаємодія яких створює інтеграційні ефекти і забезпечує досягнення намічених результатів. Тут слід визнати, що виконавцем і користувачем цих результатів виступає людина, а наукою, яка вивчає її прояви є психологія. Таким чином вивчення будь-яких явищ людського буття постає неможливим без включення в цей процес самої людини, а отже – психологічних знань. Релевантність проведення досліджень у будь-якій сфері дисциплінарних знань в умовах сучасності вимагає врахування основ діяльності людської психіки, а отже – включення психологічних знань. Застосування трансдисциплінарного підходу може забезпечити екологічне вирішення цієї задачі і знизити ризики редуційного ефекту. Знецінення та сплюснене знань про людину не можна вважати релевантним результатом ні в одній із сфер наукових досліджень.

Звертаючись в цьому контексті до концепції реформи «НУШ», слід зауважити, що найважливішим результатом її впровадження є особа випускника – громадянина, патріота, здатного до інноваційного мислення [11]. Розвиток особистості не є лінійним процесом. Він передбачає системні зміни у процесі саморозвитку людини, де інтегративні ефекти взаємодії різних складових не виступають безпосереднім наслідком накопичення змін та комутативним результатом, а є синергетичними. Водночас, для очікуваного їх проектування можна створити поле конструктивної взаємодії, чому в концепції реформи «НУШ» послуговує повага до особистості, навчання позитивної комунікації, створення простору для вибору та самостійного рішення [2]. Таким чином застосування трансдисциплінарного підходу може чіткіше описати синергетичні ефекти впровадження освітньої реформи згідно з концепцією «НУШ». Також можна вважати такими

бажаними ефектами не лише формування особи випускника «НУШ», а й сам соціальний інститут освіти як спроможний продукувати зростання самостійності мислення як на рівні освітянина (надавача послуги), так і учня/студента (отримувача послуги). Ефектом цього процесу постає і сама спільнота та організація її життєдіяльності, державний устрій країни, що створюють у взаємодії здатність до відтворення та транслявання. Безумовно, центром цього процесу знову визнається людина, яка є її творцем, бажаним результатом і, відповідно, виступає індикатором якості таких перетворень. Наразі, передбачення бажаного результату і оцінка закладених інтеграційних ефектів взаємодії у концепції освітньої реформи «НУШ» реалізується засобом впровадження системи самооцінювання, як більш вагомому інструменту саморозвитку учасників освітнього процесу та освітньої організації, ніж успадкована пострадянська система зовнішнього контролю [15].

Українська дослідниця Яна Чайка відмічає перевагу трансдисциплінарності у його відмові від прагнення досконало опанувати різні сфери знань при поясненні певного явища, наслідком чого є вже раніше відмічений нами ризик спрощення одних і надання переваг іншим. Вирішенням постає у створенні площини для наукового діалогу, де сенс дій в окремій дисципліні неможливий без вирішення дослідницьких задач в іншій. Вчена наголошує, що трансдисциплінарний підхід є доречним для аналізу складної ситуації теоретичного чи практичного завдання, що трактується як множина предметів різних дисциплін з несумісними системами знань. У такому контексті об'єкт трактується як трансдисциплінарний через усвідомлення системної складності задачі дослідження, а предмет завжди окреслюється межами окремого дисциплінарного знання [20]. Таким чином у дослідницькому полі з'являється категорія контексту, що окреслює трансдисциплінарну рамку предмету дослідження, створюючи напрям пошуку та інтеграції різних сфер знань, утримуючи єдність та узгодженість процесу пізнання на операційно-процесуальному рівні. Завдяки трансдисциплінарності будується система, яка передбачає різноманітність дисциплінарного знання а також потребує залучення до її вирішення як наукових спільнот, так і інтересантів – її користувачів. Вчена наголошує, що наскільки у проясненні складного соціального явища зміст та соціокультурне значення поставлених завдань концептуально буде зрозумілим, настільки буде успішним і адекватним і їхнє вирішення [20].

Ми вже зазначали, що в основі методології трансдисциплінарних досліджень лежить категорія множинної упорядкованості, що передбачає

ієрархію її системної будови, вказує на засади екологічності її функціонування та самоорганізованості як принципу регуляції взаємодії на рівні підсистем у співвідношенні між цілим і його частинами [17]. Тож трансдисциплінарний підхід передбачає звернення до відкритих неврівноважених систем [14], що трактує загальну систему як Єдину упорядковану а її підсистеми як унікальні упорядковані системи, як-то: Галактика і атом, справа/бізнес і технологія, людина та ідея, суспільство та людина тощо. Пояснювальною основою її трактування постає теорія систем, розкриваючи організацію її системних рівнів, їхньої підпорядкованості, зв'язків та порядку, що презентується низкою атрибутів і розгортається потенціалом свого змісту (інформації) у формі, просторі та часі. У трансдисциплінарному підході цей філософський конструкт буття виступає дослідницьким методологічним підґрунтям вказуючи на три одиниці порядку – просторову, інформаційну та темпоральну, що і створюють необхідну єдність вивчення певного складного явища.

Також слід зауважити, що трансдисциплінарний підхід узгоджується із надбаннями *постнекласичної науки*, включаючи самого суб'єкта пізнання безпосередньо у об'єктне поле пізнання [13]. Таким чином пізнання опирається на рефлексивні практики, що формують нову комунікативну реальність «людина-суспільство-природа» як безпосереднього предмету його аналізу. Саме завдяки відкритості діалогу у координатах певного простору, часу та змісту і створюється можливість пізнання складного явища в його багатолікості зв'язків. Наразі, розвиток різних наукових дисциплін вже є достатньо напрацьованим, щоб мати змогу сконцентрувати свою увагу на виокремленні цінностей орієнтованих на людину та суспільну користь. Перефразовуючи думку Е. Морін, маємо ще раз підкреслити, що пізнання складного можна лише через самого суб'єкта у взаємодії з об'єктом та предметом пізнання, наслідком чого і буде перетворення його ціннісно-пізнавальної свідомості з породженням знову нової реальності.

Важливим у трансдисциплінарному підході є відмова від протиставлення суперечливостей, а при їх виявленні здійснювати пошук трактування через поєднання та доповнення щодо різних рівнів функціонування, етапності процесів, взаємообумовленості розподілу у часі, просторі та змісті. У цьому контексті, розглядаючи результати різних наукових здобутків щодо трансдисциплінарності, ми їх маємо теж трактувати не через протиставлення, а через доповнення. Це стосується і зафіксованих Е. Джаджа в історичному розвитку трансдисциплінарного підходу п'яти його видів [26].

Таблиця

Види трансдисциплінарності (ТД)

Тип ТД	Назва	Трактування
ТД-0	Метафора поєднання	Ілюстративні метафори і образні вислови як вихідна позиція пізнання
ТД-1	Формально-абстрактна інтеграція	Використання різних дисциплінарних знань на більш вищому абстрактному рівні аналізу, що наразі практикується у експертних групах
ТД-2	Інтеграційний особистісний досвід	Є наслідком набутого, навченого вправління, прожитого долання, зокрема духовних і медитаційних практик. Такий ефект є імпліцитним, що зростає у середині «індивідуального мозку» [28]
ТД-3	Метафора як когнітивна робоча рамка	Генералізація метафор на підґрунті холистичних та синергетичних процесів, як фундаментальної основи пізнання
ТД-4	Принцип наукового пізнання	Організація наукового знання, що моделює єдину упорядковану систему складної дійсності, вивчення якої різними дисциплінами буде проясняти і уточнювати її реальність, як видимі сегменти її презентацій на основі збереження цілісності системи

Таким чином трансдисциплінарність історично здобула своє наукове визнання у поясненні складних соціальних задач на етапі розширення меж дисципліни та потребі віднайти новий спосіб їхньої інтеграції. Осмислення трансдисциплінарності було започатковано на науковому рівні, на що вказує сама його назва. Натомість різні форми його представлення фіксують різні рівні буття (див. табл.). Початкова форма вказує на здоровий глузд і мудрість побутового мислення, де процес інтеграції відбувається через обрані описи та метафори. Здатність людини досягати збалансованості у світосприйманні, пізнавати інтегрувати та інтерпретувати власну реальність через моделювання картини дійсності оточуючого середовища втілюється в її особистісному досвіді як основи другої форми трансдисциплінарності. Створення цілісного світосприймання засобом включення суб'єкта пізнання у процес пізнання є відомим феноменом у явищі побутового мислення, здорового глузду а також є предметом дослідження психології повсякденності. Наступні дві форми (див. табл. ТД-3 та ТД-4) обслуговують осмислення світу згідно раціональних когнітивних схем та наукового мислення.

Для опанування методологічних основ трансдисциплінарності важливо також звернути увагу на концепцію «епістеміології складного»

Едгарда Моріна [29], [30] та наукові розробки фізика Басараба Ніколеску [31], [32] щодо методологічних засад трандисциплінарності (див. рис.).

Методологічні основи трандисциплінарності фіксують три аксіоми	
Онтологічна	Об'єкт та суб'єкт природи, суспільства та нашого пізнання мають «різні рівні реальності» свого існування (складна множинність)
Логічна	Перехід між цими рівнями реальності здійснюється «логікою включеного третього»
Епістеміологічна	«Складність» – одночасно існуючи у своїх межах простору та часу всі рівні структури природи, суспільства та індивідуального існування у нашому пізнанні сприймається завжди комплексно

Рис. Аксіоми трандисциплінарності (Б. Ніколеску)

У «епістеміології складного» в основу перенесення загальних принципів розвитку з однієї реальності в іншу автор поставив два фундаментальні аспекти складного – холізм та антонімічність (як досягнення повноти знань через діалектику протиріч), а засобом суб'єктивного конструювання образу світу визнав надрефлексивність (пізнання самого процесу пізнання). Також автором було угруповано сім базових принципів розвитку складного мислення, як еволюційного процесу, а саме: розвиток з опорою на пізнання на основі човникового руху між цілим та частинами; зворотного зв'язку; голографічності, як присутності один в одному як цілого, так і його частин; рекурсивної петлі, що породжує явище саморегуляції/самоорганізації; єдності автономії та залежності; конструктивізму пізнання та діалогічності [29], [30].

Важливо також зауважити, що методологія трандисциплінарного підходу теж утримує фокус уваги на практичному вирішенні завдань складного сьогодення. Це проявляється у тому, що завершальною фазою дослідницького проекту завжди має поставати реалізація результатів, а першим – виявлення й структурування запиту на вирішення та другим – його аналіз [4]. Зменшенню складності проблематики буде слугувати включеність у дослідницький процес інтересантів посилюючи тим зосередженість на практичному вирішенні запиту. Зниження ризиків редукції знання відбувається через встановлення конкретних рамок концептуалізації піддослідної проблеми, розгортання комунікативної взаємодії та створення інтерпретацій у процесі відкритих дискусій

трансдисциплінарної групи. Засобом рефлексії досягається єднальна площа знання, що інтегрує абстрактне і конкретне знання, багатолікість життєвого світу і науковий розгляд його проблематики та створює умови поєднання знання і діяльності задля добробуту людини. Науковці зазначають, що цей шлях може бути опанованим через моделювання та створення пояснювальних схем як єдиного контексту дослідження; рухомої ієрархічної структури методів та прийомів, об'єднаності певних теорій у нових методологічних підходах інтегрованих спільною метою [27], [9], [12].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Трансдисциплінарність в аналізі реформи освіти дає можливість зрозуміти інтегративні ефекти міжрівневої взаємодії, що проявляються як очікувані результати реформи, наразі, освітньої «Нова українська школа». Трансдисциплінарність надає можливість охопити в дослідженні цілісну систему складної реальності, що постає об'єктом, а вибір предмету дослідження вже реалізується на рівні дисциплінарної сфери знань. Тож дисциплінарні дослідження завжди будуть мати трансдисциплінарний контекст, що трактується через об'єкт як єдино-спільну інтерпретаційну основу. Трансдисциплінарність знижує ризики редукації чи домінування певної сфери знань, дублювання термінів, недоречних трансферів.

Концепція трансдисциплінарності, народившись у науковому континуумі знань, має своє представлення і у побутовому житті через здоровий глузд та психологію повсякденності, що робить її ефективною методологічною базою вирішення прикладних дослідницьких завдань. Очікуваний інтегративний ефект трансдисциплінарного підходу досягається засобом поєднання протилежностей у їх взаємодії у просторі, часі та змісті. Опрацювання наявної варіативності у трактування трансдисциплінарності вартує теж здійснювати за принципом доповнення, а не протиставлення.

Психологічні знання у контексті трансдисциплінарності виступають ключовими оскільки стосуються самої людини як творця і користувача складних соціальних систем. В умовах сучасності релевантність досліджень проведених у будь-якій сфері дисциплінарних знань вимагає врахування основ діяльності людської психіки, а отже – включення психологічних знань.

Перспективи подальших досліджень. Аналіз показав, що трансдисциплінарність, як науковий підхід вивчення складних соціальних явищ, потребує більш ретельного впровадження в існуючу наукову систему знань, що продовжує все ще існувати як система окремих дисциплінарних

парадигм. Розробка наукових досліджень на основі трансдисциплінарних команд може послуговувати перспективним напрямом вирішення цього питання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Г. М. Бевз, «Реформа освіти та освітня політика: психологічні аспекти міждисциплінарних знань», *Наукові студії із соціальної та політичної психології*, № 46(49), 2020. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://is.gd/6p5pa3> Дата звернення: Жовт. 10, 2022.
- [2] Г. М. Бевз, С. Л. Кравчук, *Нова українська школа: соціально-психологічні технології підтримки*. Кропивницький, Україна, 2021.
- [3] О. З. Глушко, «Базові терміни з проблеми трансформацій в освіті: погляди вітчизняних вчених», *Вісник Київського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка*, № 2(14), с. 10–13, 2016.
- [4] Е. Гребенщикова, Л. Киященко, «Трансдисциплінарные основания инноваций в образовании», *Філософія освіти*, № 1(12), с. 210–222, 2013.
- [5] Є. Л. Гринь, «Концепція управління організаційними змінами підприємства», *Ефективна економіка*, № 10, 2018. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://is.gd/cmG2Uw> Дата звернення: Жовт. 10, 2022.
- [6] Г. Инковец, *Тройная спираль. Университеты – предприятия – государство. Инновации в действии*, А. Ф. Вварова, Ред. Томск, Россия: Изд-во Томск. гос. ун-та систем упр. и радиоэлектроники, 2010.
- [7] О. Ковальчук, «Від реформування до реструктуризації школи: досвід країн західної Європи», *Порівняльно-педагогічні студії*, № 2(12), 2012. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://is.gd/WRDdrS> Дата звернення: Жовт. 10, 2022.
- [8] М. О. Козлова, «Міждисциплінарні та трансдисциплінарні зв'язки бухгалтерського обліку», *Вісник ЖДТУ. Економіка, управління та адміністрування*, № 4(62), 2012. [https://doi.org/10.26642/jen-2012-4\(62\)-111-116](https://doi.org/10.26642/jen-2012-4(62)-111-116)
- [9] О. Кушнір, «Теоретичні аспекти дослідження природи та сутності трансдисциплінарності в сучасній філософії науки», *Релігія та соціум*, № 3/4, с. 159–165, 2017. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://is.gd/7cmcvw> Дата звернення: Жовт. 10, 2022.
- [10] А. Є. Лебідь, «Трансдисциплінарні дослідження і проблема істинності наукового знання», *Філософія науки: традиції та інновації*, № 1(2), с. 237–245, 2010.
- [11] *Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи* / Л. М. Гриневич та ін. Київ, Україна: М-во освіти і науки України, 2016.

- [12] О. Овечкіна, «Структуризація підходів до дослідження складних соціальних систем (дискусійний аспект)», *Економічна теорія та історія економічної думки*, № 11(221), 2019. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://is.gd/7cWsTI> Дата звернення: Жовт. 10, 2022.
- [13] Є. В. Паламарчук, «Витоки та специфіка трансдисциплінарності як як "неометоду" остнекласики», *Totallogy-XXI. Постнекласичні дослідження*, № 29, с. 5–16, 2013.
- [14] И. Пригожин, И. Стенгерс, *Порядок из хаоса: новый диалог человека с природой*. Москва, Россия: Прогресс, 1986.
- [15] Кабінет Міністрів України. (2016, Груд. 14). *Розпорядження № 988-р «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти "Нова українська школа" на період до 2029 року»*. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://is.gd/Owd1FU>
- [16] М. Л. Ростока, «Трансдисциплінарний підхід у системі освіти України, (аналітичний огляд)», *Довідковий бюлетень Аналітичний вісник у сфері освіти і науки*, вип. XII, ч. 1, с. 30–48, 2020. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://is.gd/F5GkHa> Дата звернення: Жовт. 10, 2022.
- [17] О. Є. Стрижак, «Трансдисциплінарність екологічних досліджень», *Екологічні науки*, № 7, 2015.
- [18] О. В. Титар, «Роль трансдисциплінарного діалогу у сучасному інформаційному суспільстві», *Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*, № 62, 2020.
- [19] *Трансформаційні процеси у шкільній освіті країн Європейського Союзу та США* / А. П. Джурило, О. З. Глушко, О. І. Локшина та ін., О. І. Локшина, Ред. Київ, Україна: ТОВ «КОНВІ ПРИНТ», 2018. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://is.gd/c8D1yG> Дата звернення: Жовт. 10, 2022.
- [20] Я. М. Чайка, «Трансдисциплінарність як умова розв'язання складних комплексних проблем (філософсько-методологічний аспект)», автореф. дис. канд. наук; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2011.
- [21] ARISE 2 (Advancing Research in Science and Engineering). American academy of Arts and Sciences, 2013. [Online]. Available: <https://is.gd/Ij1hyO> Дата звернення: Жовт. 10, 2022.
- [22] Jantsch Erich. Towards interdisciplinarity and transdisciplinarity in education and innovation, in *Centre for Educational Research and Innovation. Interdisciplinarity; problems of teaching and research in universities*. Paris, OECD, 1972.
- [23] H. Etzkowitz, L. Leydesdorff, «The Dynamics of Innovation: from National Systems and «Mode 2» to a Triple Helix of university-industry-government relations», *Research Policy*, vol. 29, pp. 109–123, 2000.

- [24] R. Frodeman, J. T. Klein, C. Mitcham, *The oxford handbook of interdisciplinarity*. Oxford, 2010.
- [25] M. Gibbons, C. Limoges, H. Nowotny et al. *The new production of knowledge. The Dynamics of Science and Research in Contemporary Societies*. London. 1994. Reprinted, 2002. [Online]. Available: <https://is.gd/MkbcJ1> Дата звернення: Жовт. 10, 2022.
- [26] A. Judge, «Transdisciplinarity-3 as the Emergence of Patterned Experience Transcending duality as the conceptual equivalent of learning to walk (Part I–II)», in Jose Manuel Ferreira (Ed.) *Proceedings of the First World Congress of Transdisciplinarity*. Lisbon: Hugin Editores, 1998. [Online]. Available: <https://is.gd/TbMHu2> Дата звернення: Жовт. 10, 2022.
- [27] M. Karaivanova, «Transdisciplinary modeling as a correctional and developmental strategy in the conditions of inclusion», *Disabled Student. Sketches and Theses*, № 21(14). 2021. <https://doi.org/10.34739/sn.2021.21.05>
- [28] Manfred A. Max-Neef, «Foundations of transdisciplinarity», *Ecological Economics*, № 53, с. 5-16, 2005.
- [29] E. Morin, Seven Complex Lessons in Education for the Future (Published in November 1999 by the United Nations Educational Scientific and Cultural Organization). [Online]. Available: <http://surl.li/drlrs> Дата звернення: Жовт. 10, 2022.
- [30] E. Morin, *Mes Demons*. Paris, France: Stock, 1994.
- [31] B. Nicolescu, «Transdisciplinarity as Methodological Framework for Going beyond the Science and Religion Debate», *Transdisciplinarity in Science and Religion*, № 2, pp. 35–60, 2007. [Online]. Available: <http://surl.li/drlrt> Дата звернення: Жовт. 10, 2022.
- [32] B. Nicolescu, «Toward Transdisciplinary Education and Learning», *Science and Religion: Global Perspectives*, June 4–8, p. 1–12, 2005.
- [33] Jean Piage, L'epistemologie des relations interdisciplinaires, CERI/OCDE Ed., in *L'interdisciplinarite. Problemes d'Enseignement et de Recherche dans les Universites*. Paris, 1972, p. 131–144.
- [34] Transdisciplinarity: Stimulating Synergies, Integrating Knowledge Division of Philosophy and Ethics. 1998. UNESCO. [Online]. Available: <http://unesdoc.unesco.org/imag-> Дата звернення: Жовт. 10, 2022.
- [35] Lichnerowicz André. Mathématique et transdisciplinarité, in Léo Apostel et al, 1972 [Online]. Available: <http://surl.li/drlrv> Дата звернення: Жовт. 10, 2022.

TRANSDISCIPLINARY APPROACH IN PSYCHOLOGICAL RESEARCH OF EDUCATION REFORM AS A COMPLEX PHENOMENON

Halyna Bevz,

Phd, Doctor of Psychology,
Professor, Head of Communication Psychology Lab,
Institute for Social and Political Psychology
of National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine.
Kiev, Ukraine.

 <https://orcid.org/0000-0003-2487-5429>
galina.bevz@gmail.com

Abstract. The article is devoted to the disclosure of the basics of the transdisciplinary approach in the study of complex social inquiries. The appeal of scholars to transdisciplinarity is considered as a response to the growing social challenges related to the expansion of the boundaries of science and the growth of scientific disciplines, the processes of globalization of societies and the development of their information space, the raising of complex social issues and the need to develop complex thinking. Based on the ideas of establishing a transdisciplinary approach, the article highlights the parameters of scientific research of complex phenomena by different disciplines, reveals the peculiarities of studying their hierarchical system of subordination and interconnections, as well as creating a context for research as a single interpretive system with a focus on the person and his/her well-being. The article interprets education reform as a complex social phenomenon, the clarification of which processes is in the plane of transdisciplinarity. It is argued that the application of a transdisciplinary approach to the analysis of the reform processes will harmonize the interpretation of the results obtained, reduce the risks of dominance of some and reduction of other areas of disciplinary knowledge, and provide an opportunity to understand the expected results of the education reform "New Ukrainian School" as integrative synergistic effects of interaction. It is argued that the concept of transdisciplinarity, born in the scientific continuum of knowledge, has its representation in everyday life through common sense and psychology of everyday life, which makes it an effective methodological basis for solving applied research problems. It is emphasized that the expected integrative effect of the transdisciplinary approach is achieved by combining opposites in their interaction in space, time and content. It is proved that the existing variability of interpretation of transdisciplinarity should also be considered on the principle of complementation, not opposition.

Keywords: transdisciplinary approach; education reform; psychology of change; personality; complex thinking; context.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] H. M. Bevz, «Reforma osvity ta osvitnia polityka: psykholohichni aspekty mizhdystsyplinarnykh znan», Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii, № 46(49), 2020. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://is.gd/6p5pa3> Data zvernennia: Zhovt. 10, 2022.
- [2] H. M. Bevz, S. L. Kravchuk, Nova ukrainska shkola: sotsialno-psykholohichni tekhnolohii pidtrymky. Kropyvnytskyi, Ukraina, 2021.
- [3] O. Z. Hlushko, «Bazovi terminy z problemy transformatsii v osviti: pohliady vitchyznianskykh vchenykh», Visnyk Kyivskoho nats. un-tu imeni Tarasa Shevchenka, № 2(14), s. 10–13, 2016.
- [4] E. Grebenshchikova, L. Kiyashchenko, «Transdisciplinarnye osnovaniya innovacij v obrazovanii», Filosofiya osviti, № 1(12), s. 210–222, 2013.
- [5] Ye. L. Hryn, «Kontseptsiiia upravlinnia orhanizatsiinymy zminamy pidpriemstva», Efektyvna ekonomika, № 10, 2018. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://is.gd/cmG2Uw> Data zvernennia: Zhovt. 10, 2022.
- [6] G. Inkovec, Тройная спираль. Университеты – предприниматели – государство. Innovacii v dejstvii, A. F. Vbapoba, Red. Tomsk, Rossiya: Izd-vo Tomsk. roc. yn-ta cictem ypp. i padioeletponiki, 2010.
- [7] O. Kovalchuk, «Vid reformuvannia do restrukturyzatsii shkoly: dosvid krain zakhidnoi Yevropy», Porivnialno-pedahohichni studii, № 2(12), 2012. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://is.gd/WRDdrS> Data zvernennia: Zhovt. 10, 2022.
- [8] M. O. Kozlova, «Mizhdystsyplinarni ta transdystsyplinarni zviazky bukhhalterskoho obliku», Visnyk ZhDTU. Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia, № 4(62), 2012. [https://doi.org/10.26642/jen-2012-4\(62\)-111-116](https://doi.org/10.26642/jen-2012-4(62)-111-116)
- [9] O. Kushnir, «Teoretychni aspekty doslidzhennia pryrody ta sutnosti transdystsyplinarnosti v suchasni filozofii nauky», Relihiia ta sotsium, № 3/4, s. 159–165, 2017. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://is.gd/7cmcvw> Data zvernennia: Zhovt. 10, 2022.
- [10] A. Ye. Lebid, «Transdystsyplinarni doslidzhennia i problema istynnosti naukovoho znannia», Filosofiia nauky: tradytsii ta innovatsii, № 1(2), s. 237–245, 2010.
- [11] Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly / L. M. Hrynevych ta in. Kyiv, Ukraina: M-vo osvity i nauky Ukrainy, 2016.
- [12] O. Oviechkina, «Strukturyzatsiia pidkhodiv do doslidzhennia skladnykh sotsialnykh system (dyskusiyni aspekt)», Ekonomichna teoriia ta istoriia

- ekonomichnoi dumky, № 11(221), 2019. [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <https://is.gd/7cWstI> Data zvernennia: Zhovt. 10, 2022.
- [13] Ye. V. Palamarchuk, «Vytoky ta spetsyfika transdys-tsyplinarnosti yak yak "neometodu" ostneklasyky», Totallogy-XXI. Postneklasichni doslidzhennia, No 29, s. 5–16, 2013.
- [14] I. Prigozhin, I. Stengers, Poryadok iz haosa: novyj dialog cheloveka s prirodoj. Moskva, Rossiya: Progress, 1986.
- [15] Kabinet Ministriv Ukrainy. (2016, Hrud. 14). Rozporiadzhennia № 988-r «Pro skhvalennia Kontseptsii realizatsii derzhavnoi polityky u sferi reformuvannia zahalnoi serednoi osvity "Nova ukrainska shkola" na period do 2029 roku». [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <https://is.gd/Owd1FU>
- [16] M. L. Rostoka, «Transdystsyplinarnyi pidkhid u systemi osvity Ukrainy, (analychnyi ohliad)», Dovidkovyi biuletен Analitichnyi visnyk u sferi osvity i nauky, vyp. XII, ch. 1, s. 30–48, 2020. [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <https://is.gd/F5GkHa> Data zvernennia: Zhovt. 10, 2022.
- [17] O. Ye. Stryzhak, «Transdystsyplinarnist ekolohichnykh doslidzhen», Ekolohichni nauky, № 7, 2015.
- [18] O. V. Tytar, «Rol transdystsylinarnoho dialohu u suchasnomu informatsiinomu suspilstvi», Visnyk Kharkivskoho nats. un-tu im. V. N. Karazina, № 62, 2020.
- [19] Transformatsiini protsesy u shkilnii osviti krain Yevropeiskoho Soiuzu ta SShA / A. P. Dzhurylo, O. Z. Hlushko, O. I. Lokshyna ta in., O. I. Lokshyna, Red. Kyiv, Ukraina: TOV «KONVI PRINT», 2018. [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <https://is.gd/c8D1yG> Data zvernennia: Zhovt. 10, 2022.
- [20] Ya. M. Chaika, «Transdystsyplinarnist yak umova rozviazannia skladnykh kompleksnykh problem (filosofsko-metodolohichni aspekt)», avtoref. dys. kand. nauk; Kyiv. nats. un-t im. T. Shevchenka. Kyiv, 2011.
- [21] ARISE 2 (Advancing Research in Science and Engineering). American academy of Arts and Sciences, 2013. [Online].
Available <https://is.gd/lj1hyQ> Data zvernennia: Zhovt. 10, 2022.
- [22] Jantsch Erich. Towards interdisciplinarity and transdisciplinarity in education and innovation, in Centre for Educational Research and Innovation. Interdisciplinarity; problems of teaching and research in universities. Paris, OECD, 1972.
- [23] H. Etzkowitz, L. Leydesdorff, «The Dynamics of Innovation: from National Systems and «Mode 2» to a Triple Helix of university-industry-government relations», Research Policy, vol. 29, pp. 109–123, 2000.
- [24] R. Frodeman, J. T. Klein, C. Mitcham, The oxford handbook of interdisciplinarity. Oxford, 2010.

- [25] M. Gibbons, C. Limoges, H. Nowotny et al. The new production of knowledge. The Dynamics of Science and Research in Contemporary Societies. London. 1994. Reprinted, 2002. [Online]. Available: <https://is.gd/MkbcJ1> Data zvernennia: Zhovt. 10, 2022.
- [26] A. Judge, «Transdisplinary-3 as the Emergence of Patterned Experience Transcending duality as the conceptual equivalent of learning to walk (Part I–II)», in Jose Manuel Ferreira (Ed.) Proceedings of the First World Congress of Transdisciplinarity. Lisbon: Hugin Editores, 1998. [Online]. Available: <https://is.gd/TbMHu2> Data zvernennia: Zhovt. 10, 2022.
- [27] M. Karaivanova, «Transdisciplinary modeling as a correctional and developmental strategy in the conditions of inclusion», Disabled Student. Sketches and Theses, № 21(14). 2021. <https://doi.org/10.34739/sn.2021.21.05>
- [28] Manfred A. Max-Neef, «Foundations of transdisciplinarity», Ecological Economics. № 53, c. 5-16, 2005.
- [29] E. Morin, Seven Complex Lessons in Education for the Future (Published in November 1999 by the United Nations Educational Scientific and Cultural Organization). [Online]. Available: <http://surl.li/drlrs> Data zvernennia: Zhovt. 10, 2022.
- [30] E. Morin, Mes Demons. Paris, France: Stock, 1994.
- [31] B. Nicolescu, «Transdisciplinarity as Methodological Framework for Going beyond the Science and Religion Debate», Transdisciplinarity in Science and Religion, № 2, pp. 35–60, 2007. [Online]. Available: <http://surl.li/drlrt> Data zvernennia: Zhovt. 10, 2022.
- [32] B. Nicolescu, «Toward Transdisciplinary Education and Learning», Science and Religion: Global Perspectives, June 4–8, p. 1–12, 2005.
- [33] Jean Piage, L'epistemologie des relations interdisciplinaires, CERI/OCDE Ed., in L'interdisciplinarite. Problemes d'Enseignement et de Recherche dans les Universites. Paris, 1972, p. 131–144.
- [34] Transdisciplinarity: Stimulating Synergies, Integrating Knowledge Division of Philosophy and Ethics. 1998. UNESCO. [Online]. Available: <http://unesdoc.unesco.org/imag> Data zvernennia: Zhovt. 10, 2022.
- [35] Lichnerowicz André. Mathématique et transdisciplinarité, in Léo Apostel et al, 1972 [Online]. Available: <http://surl.li/drlrv> Data zvernennia: Zhovt. 10, 2022.

*Стаття надійшла до редакції
10 жовтня 2022 року*